

ESTRAT CRÍTIC

Revista d'Arqueologia

Número 3, 2009

Col·lectiu Estrat Jove

UAB

Universitat Autònoma
de Barcelona

Revisió i estat de la qüestió de l'ocupació de l'Arxipèlag Balear a la Prehistòria: l'arribada de les primeres poblacions a l'illa de Mallorca

Lara Gelabert Batllori. Becària en règim de formació investigadora (Grup de recerca ASOME). Universitat Autònoma de Barcelona.
Màster de Arqueologia Prehistòrica de la Universitat Autònoma de Barcelona.
Lara.Gelabert@campus.uab.es

Resum

La detecció de la desigualtat socio-econòmica en les societats prehistòriques és una de les qüestions clau a abordar a partir del registre arqueològic per tal d'entendre la realitat de les comunitats pretèrites, ja que és un factor essencial que ens informa sobre les característiques organitzatives de les societats objecte del nostre estudi. Per tant, creiem que és convenient aprofundir en el seu diagnòstic a partir de la materialitat recuperada i analitzada, partint d'una base teòrica ben fonamentada i contrastada amb una empíria a la que ens hem de saber aproximar per tal de conèixer-la. En aquest article pretenem fer un repàs a aquestes qüestions plantejades, emprant el cas arqueològic concret de la comunitat talaiòtica de Son Fornés (Montuïri, Mallorca), ja que constitueix un dels millors exemples actuals on, partint d'una praxi materialista històrica, s'arriba al coneixement de les característiques de l'organització econòmica i social del grup que generà el registre empíric estudiat.

Abstract

Detecting socioeconomic inequality in prehistoric societies is one of the key issues that can be tackled with the archaeological record and which permits to understand past human communities, because it is an essential factor which informs about the social organization of the societies under study. Therefore, we think that it is a must to go into its diagnosis in depth using the recovered and analyzed materials, all this within a wider and well-based theory contrasted with the empirical evidences. Here we will try to focus on those issues, using the talaiotic community of Son Fornés (Montuïri, Mallorca), because it is one of the best current examples where, from a historical materialism point of view, the social and economic organization of a human society has been studied.

Paraules Clau: Desigualtat; materialisme històric; comunitat talaiòtica; Montuïri
Key words: *Inequality, historical materialism, talaiotic community, Montuïri*

De manera tradicional, sovint en arqueologia es considera que les illes (en major mesura que els territoris continentals) constitueixen un àmbit especialment idoni per a l'estudi de l'organització de les societats i els seus canvis i continuïtats al llarg del temps¹.

Per tal d'entendre la dinàmica de poblament de les Illes Balears (així com poder apuntar possibles motivacions de cara als primers grups que s'hi desplaçaren) és important tenir en compte les característiques, possibilitats i limitacions del medi natural que ofereixen. En el cas que ens ocupa, val a dir que es considera l'Arxipèlag balear com una àrea marginal (Costa 2000:31), ja que té una extensió limitada dins la conca del Mediterrani Occidental i es troba aïllat físicament (de fet són les illes més allunyades del continent de tota la Mediterrània). A més a més, el seu clima és àrid, fenomen que s'aguditza a mesura que anem de N a S de l'arxipèlag (de Menorca a les Pitiuses). Aquesta qüestió s'agreuja encara més si tenim en compte que els recursos fluvials són molt limitats, ja que geològicament la composició del sòl és calcària, el que dificulta (per no dir que pràcticament impossibilita) l'existència de vies fluvials i rius de natura permanent.

Per tant, en primera instància, es pot dir que l'ecosistema balearic no ofereix un àmbit gaire òptim per a l'establiment de poblacions humanes,

malgrat la seva ubicació estratègica en el territori dins les rutes del Mediterrani Occidental (Costa 2000:32). De cara a l'establiment d'una economia basada en l'explotació i gestió dels recursos vegetals, val a dir que, a part dels recursos forestals així com d'algunes espècies que es troben en el medi i que poden ser susceptibles de ser aprofitades pels grups humans, és necessari aplicar una tecnologia sofisticada i complexa per optimitzar i convertir en zones de conreu (de regadiu) les valls de muntanya i les zones obertes per torrents (fenomen que pràcticament fins època musulmana no tenim documentat). No obstant, les típiques zones característiques del clima i la vegetació mediterrània, com són la màquia i la garriga, constitueixen pastures aprofitables pel bestiar (sobretot l'ovicaprí).

Cal destacar que "l'únic producte abiòtic destacable a l'arxipèlag Balear és la sal, que es produeix de manera natural a les terres baixes litorals que constitueixen les salines mallorquines de Campos i, sobretot, les salines d'Eivissa i Formentera" (Costa 2000:33). Així, llevat d'aquest recurs, no ofereixen gaires atractius més, i malgrat tenir alguns petits afloraments de sílex i altres minerals, aquests són minoritaris per considerar-los com el reclam que impulsà la gent del continent a assentar-se definitivament a les Balears. Per tant, caldrà seguir buscant les motivacions d'assentament per part dels primers

grups humans en aquest indret. No obstant, no s'han de considerar les característiques biogeogràfiques com a únics factors de cara a motivar el poblament de l'illa (o les illes) objecte del nostre estudi (ni de cap altre), ja que més que condicionants totals i absoluts, són variables a tenir en compte per tal d'avaluar les característiques de l'emplaçament de les diferents comunitats i el desenvolupament d'estratègies productives i reproductives per satisfer la seva supervivència en aquell indret.

En aquest sentit, el poblament d'un àmbit insular va molt més enllà d'un fet esporàdic o espontani, que consisteix simplement en l'arribada d'un grup de gent en un moment determinat, sinó que requereix que s'hagi produït, de manera planificada, un trasllat via marítima des del continent, cosa que en ocasions pot haver comportat una gran preparació de la migració. (Costa 2000:55). Així, l'ocupació d'una illa s'ha d'entendre com un procés complex que passaria per tres fases: el descobriment de l'indret, la colonització (entesa com un emplaçament en una illa descoberta prèviament que pot desembocar en un poblament estable o no) i finalment l'establiment, on un contingent humà demogràficament nombrós (per tal de pal·liar i fer front a possibles crisis reproductives) l'ocuparia de manera indefinida a llarg termini.

Com acabem de veure, és realment difícil apuntar les motivacions que

van portar a grups que vivien al continent a establir-se a les Illes Balears, però tampoc és menys complicat determinar d'on procedien. Sembla existir acord en l'actualitat (Costa 2000:56; Waldren 1997) vers el fet que resulta lògic que el lloc d'origen d'aquests primers pobladors i pobladores estaria a les zones més properes que oferirien un accés més fàcil de cara al desplaçament per mar; aquestes terres són les de Ponent, de fet el punt més proper és a la costa d'Alacant, concretament a Dènia (des d'on el trajecte és més curt i existeix contacte visual directe en els dies clars, sobretot amb Eivissa). En aquest sentit, Waldren (1997: 32-33) ja plantejà com es podria reduir el focus de procedència a allò que ell anomena "source area" i que consisteix en un arc d'influència mediterrània que bàsicament comprèn les illes de la costa llewantina peninsular. Tot i això, no és una resposta unívoca sinó que caldria seguir rastrejant les evidències que s'observen en els territoris circumdants per tal d'avaluar de manera més precisa aquesta influència (potser buscant més relacions entre la comunitat migratòria respecte el o els possibles llocs d'origens), intentant alhora respondre quina podia ser la motivació dins l'organització econòmica i social d'aquests grups d'ocupar un nou indret deshabitat fins aquell moment, salvant la mar que els separava. Més recentment, s'ha plantejat l'existència d'afinitats en el registre material de les comunitats del nord-est de Catalunya així com de

la zona del Llenguadoc amb els primers pobladors i pobladores de les Balears², com ara la ceràmica d'acompanyament del campaniforme, els botons d'òs prismàtics i piramidals així com els del tipus "tortuga" o bé l'arquitectura funerària megalítica (Lull et al., 2008).

Fetes aquestes reflexions teòriques arran de què implica l'ocupació d'un àmbit insular, i en concret quines característiques presenta pel que fa a l'Arxipèlag Balear, passarem a veure quines hipòtesis es donen de cara a la seva ubicació en el marc temporal, així com a partir de quines evidències materials es realitzen.

Alguns investigadors, (Guerrero 1996:83-84) consideren que, d'entrada, cal veure en quin moment tenim constància segura d'activitat marinera i de circulació marítima per la zona propera a les Balears. Val a dir que aquest investigador accepta les hipòtesis que es donaren en el seu moment i que, a partir de pintures rupestres exclusivament, fan retrocedir les activitats marineres fins al Magdalenian³. Creiem que les pintures rupestres, ni en aquest ni en cap cas, no serveixen per a realitzar interpretacions històriques emprant-les com a únic registre empíric. Així, tot i tenir-les en compte, no són suficients en elles mateixes, segons el nostre parer, per afirmar o negar l'existència d'activitats marítimes i/o pesqueres en l'àmbit balearic en el Magdalenian, sinó que caldria veure un altre tipus

de dades (com l'efectiva presència al registre dels jaciments d'espècies pescades a alta mar per al consum per exemple), i, en cas de no tenir més informació, ser molt cautelosos a l'hora de realitzar interpretacions i afirmacions al respecte.

Per tant, la consideració de F. Jordà (Guerrero 1996:84) de l'existència d'una ruta ja emprada al Paleolític entre l'Estret de Gibraltar i l'illa de Levanzo (grup Egadía a 14 km de Sicília), fins i tot amb seus a Altaya (a Turquia), s'ha de prendre amb precaució, sent necessari un major suport documental a partir de noves dades i augmentar el gruix del registre empíric.

Cabria destacar que, per cronologies més properes, sí que disposem d'evidències més sòlides i consistents de pràctiques de navegació per part de comunitats mesolítiques, com ara el cas paradigmàtic de l'obsidiana trobada a la cova Franchti en moments que remunten al 10.800 + 160 ane, procedent de l'illa de Melos, existint una distància de 130 km entre elles.

Per tant, a nivell tecnològic podríem afirmar que seria viable que les Balears haguessin estat ocupades entre el VIII i VII mil·lenni ane, ja que tenim testimonis anteriors sobre l'existència de navegació i de l'ús i aplicació de tècniques de navegació en moments anteriors fins i tot⁴. No obstant, tot i que en aquells moments podem con-

firmar l'existència d'una tecnologia que faria possible aquesta ocupació, sense evidències empíriques que ens ho confirmin, no podem assegurar de manera unívoca l'existència d'aquestes pràctiques a les Balears. És a dir, una cosa és que documentin activitats de navegació i de pràctiques pesqueres en aquest moment cronològic, i l'altra és dir que ja podem constatar la realització d'aquestes activitats, fent-ho extensible a l'ocupació de les illes Balears com a conseqüència lògica d'aquest fet. A diferència d'altres interpretacions que a partir de l'evidència d'activitats marineres afirmen que això "nos lleva a considerar el poblamiento de Mallorca en el VIII°/VII° milenio c. C., como algo no sólomente factible, sino perfectamente lógico en el panorama de las ocupaciones humanas del Meiditerráneo Central y Occidental" (Guerrero 1996: 84), nosaltres creiem que caldrà veure quina és la natura i panorama, com diu Guerrero, d'aquestes ocupacions i com es produïen, per tractar de contextualitzar-les i explicar-les, ja que existència de navegació i de pesca no explica que s'ocupin aquests espais insulars necessàriament.

Previ al tractament del tema de les primeres ocupacions de l'illa de Mallorca, farem un breu esment al panorama mediambiental d'aquest àmbit per tal de conèixer com era abans de l'arribada de població a l'illa. Creiem que pot ser interessant investigar per tal de situar cronològicament i així

detectar i documentar la dinàmica de l'ocupació balearica, veure com podem diagnosticar l'acció antròpica en el medi i quin ritme segueix. D'aquesta manera segurament obtindrem molta informació de cara al tipus d'establiment humà i de la seva interacció en el medi, així com també pel que fa a les activitats socioeconòmiques de les primeres comunitats illenques. Per tant, considerem que seria convenient plantejar una metodologia d'investigació del medi vegetal i també faunístic per analitzar el registre paleobotànic i arqueozoològic a fi de documentar la dinàmica d'interacció de les primeres ocupacions a Mallorca i veure com aquestes poblacions incidirien en el medi (sent sempre conscients de les limitacions tant del mètode com del registre i no prenent aquestes dades com a única font d'informació, sinó que s'hauria d'acompanyar de restes materials de l'acció social col·lectiva).

El territori oferiria unes condicions òptimes per a l'establiment de grups humans a nivell biogeogràfic. Sembla ser que abans de l'ocupació de l'illa el paisatge el dominaria l'alzina (*Quercus ilex* i *Quercus rotundifolia*), amb oms a les zones més humides i altes, així com també pi (*Pinus halepensis*). La garriga i la màquia apareixerien a les zones obertes, característic de les zones amb clima mediterrani; també s'hi trobarien espècies caducifòlies com l'avellaner i el roure que avui ja no trobem en aquest àmbit (Guerrero 1996:84-85).

Sembla ser que cap al VIIIè mil·lenni ane es produïren canvis a la coberta vegetal que s'aniran tornant més intensos a mesura que avancem en el temps. Aquests consisteixen en un retrocés de les àrees de bosc amb l'aparició d'unes seqüències pol·líniques de cereals i herbàcies dels camps de conreu, evidències que fins aquest moment no teníem a l'illa. Diversos investigadors han apuntat que sens dubte aquests canvis es deuen a l'acció antròpica de les primeres comunitats establertes a Mallorca, podent retrocedir fins aquest moment la seva arribada a l'illa (Guerrero 1996:85), tot i que segurament caldria contrastar aquesta afirmació.

Pel que fa al registre faunístic, el cas més conegut i paradigmàtic és el del *Myotragus baleàricus*⁵. Aquest mamífer artiodàctil s'adaptà perfectament a l'ambient insular al llarg de la seva evolució, desenvolupant un sistema locomotor adaptat a les distàncies curtes, resistència a les fractures i gran potència de moviments, en detriment de la capacitat de saltar i fer moviments ràpids. Els canvis documentats a la seva dentició probablement respondrien a un procés adaptatiu en l'alimentació basada en una dieta de plantes abrasives i dures. El que és important en la trajectòria evolutiva d'aquesta espècie és l'absència de depredadors a l'àmbit de les Balears (ja no tan sols es documenta a Mallorca) ni de competidors, el que provocaria l'existència de fases

amb índex demogràfics màxims que es tornarien insostenibles amb el medi degut a l'excés de població (Guerrero 1996:85, Juniper 1994). Davant aquest fet es plantejaria l'oscil·lació entre fases amb crisi de subsistència per l'escassetat d'aliment, mortalitat massiva, etc. Així, que aquesta fos l'única espècie susceptible d'explotació cinegètica en aquest àmbit, proporcionaria un atractiu a les poblacions humanes que arribarien a l'illa de cara a l'abundància i facilitat de caçar aquests animals per l'absència de depredadors en el medi. Això ha portat a alguns investigadors a considerar que aquesta és la causa de l'absència absoluta d'instrumental lític en les primeres ocupacions de l'illa (Guerrero 1996:85). Des del nostre punt de vista aquesta afirmació ens resulta un tant agosarada ja que si no documentem els estris de caça ens sembla difícil determinar l'existència de pràctiques cinegètiques, a més de no documentar-se tampoc traces que evidenciïn la utilització d'eines en el processat de les preses. Caldria trobar evidències al registre faunístic analitzat per tal de determinar si efectivament els individus que trobem van ser caçats a partir d'observar traces produïdes per l'acció antròpica, o bé s'incorporaren per causes naturals. A partir de les traces o marques que es poguessin aïllar i identificar en els individus, podríem tractar d'esbrinar les estratègies de cacera, malgrat no trobéssim els instruments. Per tant, creiem que l'affirmació que relaciona l'accessibilitat de caçar les peces amb

l'absència d'instrumental lític, s'hauria de revisar en aquest sentit.

Un cop mostrat aquest panorama, passarem a veure quines són les primeres evidències que ens permeten documentar l'ocupació de les illes Balears, concretament de Mallorca. Val a dir que tenim dues postures predominants i divergents sobre aquest fenomen, sent molt interessant exposar quins són els seus raonaments i com es justifiquen les seves hipòtesis, per acabar discutint quina pot ser més vàlida per correspondre's més amb el registre empíric existent.

D'un cantó tenim aquells investigadors que aposten per retrocedir fins moments molt remots l'establiment de les primeres comunitats en aquest àmbit insular (com ara Guerrero 1996 o Waldren 1997) i d'altres que considerem que no tenim proves suficients per donar cronologies tan antigues, i apostem per situar l'ocupació balear en moments més recents (Lull et al 2001 i 2004).

La línia que aposta per un poblament que es pot retrocedir fins un horitzó mesolític (finals del VIIIè i principis VIIè mil·lenni) es basa en la seqüència estratigràfica teòricament ben definida de la Cova del Canet que aporta, segons ells, una datació absoluta fiable. Aquesta cova consisteix en una cavitat càrstica llarga i estreta, de difícil accés a partir del descens de 17 m amb cordes. Es realitzaren dos sondeigs (un de 4,5m i l'altre de 2,5

m de profunditat) que van proporcionar evidències de fines estructures de combustió d'on es van extreure les mostres per a la datació radiocarbònica: a 1 m s'obtingué una mostra que datava el nivell en 4420±320 ane, mentre que la segona, a 2 m de profunditat, proporcionà la data sense calibrar de 7220 ±535 ane. Es trobaren restes de carbons i de pedres cremades que es varen associar a un seguit de microfauna i restes de *Myotragus*. Segons alguns investigadors (Guerrero 1996:87) un dels metatars d'aquest individu presenta evidències d'acció antròpica a partir d'una fractura de l'os en fresc i de traces de descarnament amb un instrument tallant. No obstant, cal destacar que cada vegada es posen més en dubte les evidències d'acció antròpica sobre ossos del *Myotragus balearicus* que s'havien considerat fins al moment⁶, ja que recents investigacions han determinat que més aviat es tractaria de l'acció precisament d'altres *Myotragus* degut les carències de fòsfor a l'entorn de l'illa (Pérez i Nadal 2000; Ramis D 2000).

Així, malgrat la poca dimensió de les dades que aporta Can Canet i de les evidències realment poc precises i diagnòstiques de l'activitat antròpica en el registre analitzat, un seguit d'investigadors, com dèiem abans, considera vàlides les dades que proporciona l'anterior jaciment (on recordem que les evidències d'activitat antròpica són molt dubtoses), assegurant la fiabilitat de les datacions

que retrocedeixen l'ocupació de Mallorca fins al VIIIè mil·lenni⁷, a diferència d'altres que qüestionen la validesa d'aquestes dades així com la fiabilitat del registre i les datacions radiocarbòniques.

Així, es considera que la Cova del Canet aporta ara una nova fiabilitat a tot un seguit de troballes a l'aire lliure d'instruments microlítics, restes de talla i altres troballes fora de context estratigràfic que segons ells (Guerrero 1996) haurien de ser revisades i considerades⁸.

De fet, en trobar-se algunes d'elles a prop de zones on existeixen afloraments de sílex, hom proposa que siguin tallers i àrees d'explotació de matèria primera. No obstant, creiem que caldria revisar aquestes afirmacions ja que no oblidem que estan en tots els casos fora de context i responen a troballes superficials, per la qual cosa, tot i tenir restes de talla i nuclis en major proporció que peces acabades, probablement, ara per ara, aquesta hipòtesi no tingui solidesa ni contrastació empírica suficient per considerar-la vàlida.

A part de la Cova del Canet, també es documenten altres jaciments que alguns han considerat com evidències de l'ocupació mesolítica de Mallorca. Així, tenim la Cova de Betlem on s'hi documenten un seguit de pintures rupestres (de les quals no es disposa de cap datació absoluta ni relativa fiable) que per estar properes

als jaciments de la Muleta i Son Matge s'atribueix a aquestes comunitats la seva autoria. Aquestes han estat interpretades com escenes de caça amb figures antropomorfes i una zoomorfa que s'ha identificat amb un exemplar de *Myotragus*, per ser aquesta l'única espècie amb característiques similars (cornamenta i extremitats curtes) que es pogués confondre amb ella, ja que no tenim evidències d'altra fauna d'aquest tipus fins al 3000 ane (Guerrero 1996:88-89), tot i que no s'expliquen els paràmetres emprats en l'atribució cronològica d'aquestes pintures.

Per tant, l'únic registre arqueològic que permet segons alguns investigadors situar l'arribada de població a les Balears, és el que acabem de mostrar, existint, de fet, un buit documental fins finals del Vè mil·lenni on "de nuevo volvemos a tener constatación de la actividad humana en la isla" (Guerrero 1996:90) Val a dir que és precisament a partir d'aquest moment (més aviat cap al IV mil·lenni ane) quan l'altre gruix d'investigadors defensors d'una teoria interpretativa alternativa situa l'arribada de les primeres poblacions humanes a Mallorca ja que no consideren significatives les troballes ni les evidències que altres no dubten en documentar com accions antròpiques en conjunts de dubtosa autoria. Tampoc donen consideració a les troballes fora de context al no tenir cap argument empíric ni sòlid per localitzar-les cronològicament (ni espacialment), dubtant molt

de les datacions i les seqüències estratigràfiques que s'empren per fer les esmentades argumentacions.

Abans d'entrar en aquesta segona proposta (que situa com a molt tard l'ocupació de Mallorca en l'horitzó del IV mil·lenni) volem dir que realment la hipòtesi de Guerrero i altres investigadors ens sembla bastant difícil de sostenir, per l'alteració i contaminació del registre sense context, per males datacions, per poques evidències de l'acció antròpica en les restes dipositades, etc. Però un dels problemes més grans és que realment no es defineix quin és el criteri emprat per parlar efectivament d'ocupació de les illes i no d'una presència esporàdica. És a dir, pot ser que, degut que aquesta zona està en els circuits de navegació del Mediterrani Occidental (qüestió també per revisar), podria ser que hi hagués algun tipus de presència esporàdica derivada de l'activitat marinera que no implicaria necessàriament ocupació ni poblament d'aquests àmbits insulars. Així, s'haurà de definir més clarament què hauríem de trobar per parlar efectivament del primer poblament mallorquí i a partir de quines entitats arqueològiques s'identifica, entenent que és molt diferent un establiment plantejat i potser planificat en una zona deshabitada, que no una presència esporàdica motivada per l'activitat pesquera i/o marinera (punt d'aturada i descans, recol·lecció de determinats recursos marins, etc).

Seguidament passarem a exposar l'altra postura que, com a màxim, situa en el IV mil·lenni ane les primeres manifestacions arqueològiques a les Balears⁹. Segons aquests investigadors “los únicos indicios mínimamente sólidos para sugerir que dicha ocupación pudiera remontarse a finales del IV milenio son un conjunto de cerámicas lisas, huesos de fauna doméstica, cantos tallados y lascas de sílex recuperado en el estrato 28 del abrigo de Son Matge” (Lull et al., 2004:126).

Concretament el nivell datat correspon a una fase neolítica amb ceràmiques associades al carbó que es datà per C14. Tot i això, continua plantejant problemes i interrogants de cara a la seva representativitat, i és que d'un cantó tenim el fet de la incertesa de l'autoria antròpica del registre, i de l'altre que el nivell 28 tant com la resta d'estrats fins al 24 consisteixen en fines capes de terra carbonosa amb cendres, existint una distància de mil anys entre l'estrat 28 i 27, mesurant el primer tant sols 1 o 2 cm. De la mateixa manera que els autors de l'article que esmentem en el paràgraf anterior, per nosaltres també sembla problemàtica aquesta datació i no tenim clar que sigui suficient per situar el poblament mallorquí en aquest moment. A més a més, apel·len a què no es disposa de cap datació absoluta (pel que veiem com desestimen les datacions de Can Canet que recordem retrocedien fins el 7220+535 ane) en la prehistòria de

Mallorca que es situï en l'interval que ofereixen les de Son Matge.

Així, davant la desconfiança de les datacions radiocarbòniques antigues, plantegen la següent hipòtesi: pot ser que els carbons vegetals datats provinents de l'estrat 28 estiguin sota l'efecte del que es coneix com "efecte de fusta vella", que dona cronologies més "altes" per matèria vegetal que en realitat és més recent.

D'aquesta manera, la datació de la ceràmica seria més recent que la de l'atribuïda a l'estrat 28. (Lull et al., 2004:126)

Una altra de les raons per les quals dubten de la fiabilitat de les datacions de Son Matge, és que s'han documentant contextos amb ceràmiques llises com les que tenim allà, però amb cronologies més recents (com és el cas de Coval Simó, on datacions radiocarbòniques sobre fauna els daten en el III mil·lenni abans més que no pas en el IV). A més a més, els contenidors de grans dimensions amb llengüeta a la base que es troben a Son Matge, han estat datats en el II mil·lenni a diferents monuments funeraris, com ara a Ses Roques Llises (Lull et al., 2004-127).

En definitiva aquestes investigadores i investigadors consideren que es pot assegurar amb força certa que les Balears haurien estat deshabitades durant el Neolític, tot i que altres illes del Mediterrani Oriental i Occidental

permetin documentar presència humana des de moments més remots (com ara Còrsega, Sardenya, Malta, Sicília, Creta o Xipre). És a dir, a diferència de la primera línia, on forçadament havíem de tenir evidència d'ocupació humana a les Balears pel simple fet que en aquest mateix horitzó cronològic també es documentava a altres illes (propres o no), aquest segon plantejament es limita a les dades de què disposem i conclou que, tot i que en altres indrets insulars de la Mediterrània s'hagi documentat poblament, les evidències de les Balears no són suficients per parlar d'aquest fenomen en cronologies neolítiques.

Val a dir que en l'estat de la investigació més recent s'han anat fet petites modificacions i matisos, que en certa mesura han apropiat les postures que acabem de plantejar. Així la primera línia que apostava per un poblament antic, davant l'evidència dels nous resultats que segueix aportant la investigació arqueològica, considera que el descobriment de l'illa i potser les primeres visites esporàdiques (de les que recordem que la Cova den Canet és el cas principal), es podrien situar entre el 7500-4500 cal ANE. En un període posterior (4500-3500 cal ANE) ja es donaria una freqüentació major de l'àmbit de l'Illa de Mallorca, però encara no tindríem un poblament permanent, tot i observar canvis en la coberta vegetal i probablement també començaria la desaparició de la fauna endèmica.

D'aquesta manera, no és fins el moment que comprèn el 3500-2500 cal ANE on es produiria l'ocupació pròpiament dita, tenint ja introducció de fauna domèstica així com introducció de la indústria ceràmica. Entre el 2500/2400-2000 cal ANE, el territori ja estaria del tot antropitzat i s'estarien explotant tots els ecosistemes que ofereix l'illa, amb la introducció de la metal·lúrgia i de la ceràmica campaniforme com a trets paradigmàtics d'aquest moment.

Per tant, tot i que aquests autors continuen considerant vàlides les datacions i evidències que altres posen en qüestió, són també conscients de la poca representativitat i validesa que presenten algunes afirmacions a partir del registre arqueològic, evidències que, de fet, en aquest cas concret no documenten l'efectiva ocupació del territori insular mallorquí fins moments força més recents.

Finalment, acabarem exposant breument el registre empíric que pels altres investigadors segueix fent pràcticament inviable i poc precís parlar d'un assentament estable de grups humans a Mallorca i les Balears (recordem que, de fet, és Mallorca la primera illa que s'ocupa) fins el 2500-2300 cal ANE, és a dir a finals del Calcolític i principis de l'Edat del Bronze, associant-se a grups pertanyents a la "cultura" campaniforme pel que fa a les seves pràctiques ceràmiques. S'ha arribat a aquesta conclusió a partir de la revisió i obtenció

de diverses datacions radiocarbòniques, la fiabilitat tant de les mostres com de l'estratigrafia d'on han estat extretes estaria fora de dubte, així com les proporcionades per les datacions més antigues de l'assentament de Son Ferrandell-Oleza, Ca na Cotxera, es Velar d'Aprop, Son Matge, Cova des Moro o son Torrella entre d'altres.

Com hem dit, a diferència d'altres illes del Mediterrani Occidental i Oriental, amb ocupacions des de l'Epipaleolític o el Neolític, a les Balears aquest fenomen hauria estat més recent, i es planteja que "The relative remoteness of the Balearic Islands with respect to the mainland and its marginal location with regard to Neolithic inter-change routes are among the factors that may have contributed to its late colonization." (Micó 2006:430). A partir del 2100-2000 cal ANE ja tindriem l'ocupació, ja s'hauria estès a la resta de l'arxipèlag, caracteritzant-se aquests assentaments per coves i emplaçaments a l'aire lliure d'estructures fetes amb materials peribles que no s'han conservat (com és el cas del jaciment de Son Oleza).

Aquestes primeres comunitats tenien una varietat prou notable pel que fa a les pràctiques funeràries. Enterraven els seus morts en coves naturals (com Son Marroig) i hipogeus amb un accés afegit seguint els paràmetres de l'arquitectura megalítica (com per exemple, Biniai Nou), a més de dolmens que emprarien al llarg de suc-

cessives generacions. Val a dir que aquesta datació recent de les pràctiques megalítiques coincideix amb el panorama que es dona el mateix moment a la conca nord-oest del Mediterrani (Micó 2006). A l'àmbit mallorquí es documenta que els llocs a l'aire lliure podrien emprar-se en ocasions com a llocs d'enterrament, tal i com es documenta a Son Gallard (Deià), i en aquests moments tot i la poca informació que existeix, serien bàsicament individuals en fosses o cistes.

L'utilatge emprat en el desenvolupament de les activitats quotidianes estaria compost principalment per: diversos objectes fets amb os (sobretot espàtules, botons i punxons), eines de sílex (ganivets), alguns estris de coure fabricats cap a finals del III mil·lenni, (tal i com evidencien les troballes de Son Matge), i una gran diversitat de recipients ceràmics. Com ja hem introduït abans, d'aquests destaquen les ceràmiques campaniformes (predominant els bols i vasos carenats), el que permet situar-los en uns moments avançats del campaniforme, coincidents amb la cronologia proposada (Lull et al., 2004; Micó 2006). D'altres recipients ceràmics que trobem en aquest moment serien bols troncocònics acordonats, olles carenades, grans contenidors globulars o toneliformes de base aplanada i diversos tipus d'aplics i bols oberts. Lull, Micó, Rihuete i Risch afirmen, al primer article al que acabem de referir-nos ut supra,

que aquest tipus de ceràmica podria incloure's dins d'aquella que es considera d'acompanyament del campaniforme recent. Al mateix temps també trobem ceràmica llisa que conviurà amb la campaniforme durant la primera meitat del II mil·lenni, moment fins el qual perdurà la utilització de ceràmiques d'aquest estil.

Serà precisament en aquest moment, on començarem a trobar decoracions epicampaniformes que indicaran canvis en l'ornamentació, coincidint amb el moment on Menorca començarà a rebre els primers pobladors, junt amb Eivissa i Formentera, així com també començaran a realitzar-se inhumacions col·lectives front les individuals existents fins aquell moment.

No entrarem aquí en la discussió del poblament de la resta d'illes de l'arxipèlag ja que aquesta problemàtica s'allunya de l'objectiu del nostre article. Només esmentar que algunes postures afirmen que trigarien gairebé tres segles en ocupar-se degut que, fins aquell moment, els habitants de Mallorca havien pogut viure sense problemes a l'illa i no els caldria buscar més recursos per sobreviure, fet que fa pensar que les primeres comunitats serien més aviat de mida reduïda (Lull et al., 2004). Aquesta consideració pressuposa que el poblament de la resta de les Balears es faria des de Mallorca, però no ens queda clar per què no es podria fer des de la resta del continent o

des d'altres illes mediterrànies; d'altra banda, si bé podem estar d'acord amb què els primes grups mallorquins tindrien una mida més aviat petita, no considerem que això es pugui inferir de l'absència de població a la resta d'illes. No obstant, ara per ara no disposem de documentació suficient per aprofundir en aquest aspecte.

A mode de conclusió, volem dir que, com hem vist, el poblament de les Illes Balears és un tema complex, no exempt de debat, però a la llum de les evidències creiem que no podem documentar-lo fins al IV-III mil·lenni amb certesa. Tot i això caldrà seguir investigant per tal de determinar amb més exactitud la procedència dels pobladors i sobretot les motivacions per entendre la natura del poblament balearic, apostant per explicacions multicausals més que no pas per una causa única. ■

NOTES

¹“Des que l'any 1973 el professor John Evans va plantejar que les illes podien ser considerades com a laboratoris per a l'estudi dels processos culturals, perquè la insularitat tendeix a eliminar algunes de les variables que compliquen l'estudi dels grups de terra ferma (Evans 1973), aquesta afirmació ha estat tant reiterada que ja ha esdevingut un vertader tòpic de la literatura arqueològica sobre poblaments insulars” Costa, B, 2000:11.

²“En suma, diversos elementos coinciden en señalar el nordeste de Cataluña y buena parte de al Francia mediterránea como la región de partida de los contingentes poblacionales que acabaron habitando en Mallorca y Menorca, y seguramente, la región con la que se mantuvieron otro tipo de contactos e intercambios” Lull et al., 2008:16

³“Recientemente F. Jordà (1982) ha planteado la hipótesis de la existencia de navegaciones en el Mediterráneo al menos desde el Magdaleniense. Para ello se basa en representaciones rupestres pisciformes que sólo se pueden pescar en alta mar. Algunas de estas pinturas (González-Tables y Aura 1982), como la del túnido del Pindal, podrían remontarse al Postsolutrense, otras al Solutrense y bastantes al Magdaleniense.” Guerrero 1996:83.

⁴“Quant al tema de les embarcacions que feren possible aquestes navegacions, un important treball de V.M. Guerrero (1993) ens dispensa d'aprofundir en aquesta qüestió, perquè aquest autor ja ha exposat amb amplitud d'arguments la probable utilització de naus de joncs trenats per les navegacions prehistòriques arreu de la

Mediterrània, així com també per part de comunitats peninsulars per arribar a les nostres illes (Guerrero 1992 i 1994). La recent troballa d'una piragua monòxila al jaciment neolític del Ilac Bracciano, amb una datació de 5450 ANE (Fugazzola i Mineo 1995), que probablement portava acoblat al buc un balancí, il·lustra un altre tipus d'embarcació que possiblement va fer possible també travessies marines a la Mediterrània occidental a partir del Neolític. (...) Aquestes evidències demostren que, almenys dels del VI mil·lenni ANE; no va ser la manca de capacitat de navegació el que va condicionar les possibilitats de poblament de l'arxipèlag (Guerrero 1999:565)” Costa 2000: 38.

⁵“The first use of radiocarbon dating in the Balearic Islands began in 1962 and 1968 in the Cave of Muleta and Rock Shelter of Son Matge (...) It started with the discovery in these sites of evidence of human contact with the islands of endemic fauna, notably *Myotragus balearicus* and other contemporary species. It demonstrated evidence of their subsequent late survival (some 20-40.000 years longer than was then thought), along with details of their exploitation and final extinction due to human intervention c. 2735 cal BC (as shown by hearth zones with burnt, butchered *Myotragus* bone).” Waldren 1997:27.

⁶“El estudio tafonómico ha evidenciado que los huesos que muestran alteraciones, muy diversas en sus tipologías y características, no tienen un origen antrópico. Sus rasgos distintivos encajan con las mordeduras efectuadas por unguados, cuya acción se explica por la pobreza de los suelos en fósforo” Pérez i Nadal 2004:451

⁷“Pese a la escasa documentación que por el momento tenemos, la fecha más antigua

de la Cova del Canet supone un dato firme para sostener que la primera ocupación humana de la isla debe enmarcarse con toda probabilidad en un momento final del Mesolítico, y con toda seguridad antes de la aparición de la cerámica cardial en el Levante peninsular” Guerrero 1996:87.

⁸“Desde hace años se conocen una serie de yacimientos (Carbonell/Mora/Pons-Moyà/Coll, 1981; Pons-Moyà/Coll, 1984) caracterizados por el hallazgo de industria lítica de sílex al aire libre. Se trata de hallazgos superficiales que presentan por ello ciertos problemas de atribución cronocultural. La mayoría de los morfotipos son muy simples con escaso uso de retoques y ello hace más difícil aún un encuadre cultural bien definido. A estas dificultades viene a unirse al escasa industria lítica puesta al descubierto en los yacimientos ahora comentados, con lo que las posibilidades de comparación entre esta industria con otra procedente de contextos estratigráficos bien conocidos y datados se complica en exceso” Guerrero 2000: 118.

⁹“Iniciar en torno a 2000 el desarrollo social que consideraremos aquí, supone situarse en los albores del poblamiento insular. Abandonadas prácticamente las expectativas de identificar un poblamiento epipaleolítico o siquiera correspondiente a los momentos iniciales del Neolítico, las evidencias apuntan cada vez más a que el asentamiento humano debe rebajarse hasta finales del IV milenio o con mayor probabilidad el III” Lull et al., 2004: 126.

Bibliografia

COSTA, B (2000) "Plantejaments per a l'anàlisi del procés d'establiment humà en petits medis insulars. El cas de l'Arxipèlag Balear" a GUERRERO V; GORNÉS, S (coord.) Colonització humana en ambients insulars. Interacció amb el medi i adaptació cultural, Universitat de les Illes Balears, Palma, 11-72

DAMIÀ, R (2000) Patrons d'alteració als osso de *Myotragus balearicus* Bate 1909 de la Cova des Moro (Manacor) a GUERRERO V; GORNÉS, S (coord.) Colonització humana en ambients insulars. Interacció amb el medi i adaptació cultural, Universitat de les Illes Balears, Palma

GUERRERO, V (1996) "El poblamiento inicial de la Isla de Mallorca" *Complutum Extra*, 6 (I), 83-104.

GUERRERO, V (2000) "La colonización humana de Mallorca en el contexto de las islas occidentales del Mediterráneo: una revisión crítica" a

GUERRERO V; GORNÉS, S (coord.) Colonització humana en ambients insulars. Interacció amb el medi i adaptació cultural, Universitat de les Illes Balears, Palma

JUNIPER, B (1994). "The natural flora of Mallorca *Myotragus* and its possible effects and the coming of man to the Balearics" a CHAPMAN, R. KENNARD, C. LEWTWAITE, J i

WALDREN, W. (eds) *Early Settlement in the Western Mediterranean Islands and de Periple Areas*, BAR, Int Series, 229.

LULL, V; MICÓ, R; RIHUETE, C; RISCH, R (2004) "Los cambios sociales en las Islas Baleares a lo largo del II milenio" *Cypsela*, 15. 123-148.

LULL, V; MICÓ, R; PALOMAR, B; RIHUETE, C; RISCH, R (2008) *Cerámica talayòtica. La producción alfarera mallorquina entre ca 900 y 550 antes de nuestra era*, Col·lecció d'Arqueoecologia Social Mediterrània 1, Departament de Prehistòria, Univ. Autònoma de Barcelona, Barcelona.

MICÓ, R (2006) "Radiocarbon dating and Balearic Prehistory: reviewing the periodization of the prehistoric sequence" *Radiocarbon*, Vol.48, .3. 421-434

PÉREZ R; NADAL, J (2000) "Estudio tafonómico de los restos óseos de *Myotragus* procedentes de diversos yacimientos arqueológicos de las Islas Baleares" a GUERRERO V; GORNÉS, S (coord.) Colonització humana en ambients insulars. Interacció amb el medi i adaptació cultural, Universitat de les Illes Balears, Palma. 445-454.

WALDREN, W (1997) "The definition and duration of the Beaker Culture in the Spanish Balearic Islands: a radiocarbon survey." *Oxford Journal of Archaeology* 16 (I), 25-47